

„Társadalomban gondolkodunk...”

Papp Z. Attila, a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont főigazgató-helyettese és az ezen intézményen belül működő Kisebbségkutató Intézet igazgatója, egyetemi docens, végzettségét tekintve szociológus. Munkájáról, kutatásairól, a kisebbségekről és a hátrányos helyzetűek felzárkóztatásáról beszélgettem vele.

Papp Eszter Katalin felvétele

– Kérem, röviden mutassa be az intézetet!

– Ahogy neve is sejteti, kisebbségkutatással, valójában öt típusú – elsősorban etnikai – kisebbséggel foglalkozunk. Az első csoportot a magyarországi nemzetiségek alkotják. (Bár nagy vágyam, hogy a Magyarországon élő egyes nemzetiségekkel külön-külön is tudjunk részletesebben foglalkozni, erre azonban sajnos jelenleg nincs erőforrásunk.) A nemzetiségeken belül a magyarországi cigányság helyzetét külön kezeljük, míg a harmadik csoportot a határon túli, külföldi magyarok közösségei alkotják. Külön vizsgáljuk a migránsokat, az ötödik csoport pedig a magyarországi zsidóság, melyet a fennálló törvények szerint azonban nem nevezünk etnikai kisebbségnek. Az intézet viszonylag fiatal és mivel jelenleg szociológusok, antropológusok, történészek, néprajzosok, jogászok, politológusok egyaránt dolgoznak itt – a házon belül adott az interdiszciplinaritás. Természetesen nem tudjuk minden kutatásban érvényesíteni, de ez a szellemiség jelen van az intézetben.

– Egyik szakterülete a határon túli magyarokkal kapcsolatos kutatás, e témában több írása is megjelent. Egyik elemzésében részletesen beszámol egy fókuszcsoporthoz tartozó vizsgálatról, melynek során a résztvevők elég ellentmondásosan foglaltak állást a kisebbségi lét kérdéseiről. Az utóbbi időben – akár a kettős állampolgárság hatásaként – milyen változások figyelhetők meg ezen a területen?

– A kisebbségi léthez hozzátartozik egy sajátos habitus, egy sajátos attitűd, és ezt próbáltam megragadni abban a kutatásban. Trianon után a határon túli magyar közösségek eltávolodtak az anyaországtól, és a kérdés az, hogy ezek az újonnan létrejött kényszerközösségek hogyan szervezték meg magukat, milyen kulturális és társadalmi alrendszereket működtetnek. Nagy elmozdulás nem történt az utóbbi időben, mivel itt olyan gondolkodásbeli beállítódásokról van szó, amelyeket nem hiszem, hogy egy-két aktuálpolitikai dolog felülírna. A kettős állampolgárság kiterjesztése már egyfajta kedvező irányú elmozdulást okozhat az identitás kérdésében, a kisebbségi lét megélésében. Minden pozitívuma mellett ugyanakkor két nagyobb kockázat is rejteget. Az egyik az, hogy a határon túli magya-

rok körében megnő a kivándorlási hajlandóság, csak paradox módon nem Magyarország irányába. Az a migrációs trend, ami az elvándorlás tekintetében Magyarország esetében tapasztalható, a határon túli magyarság körében is megfigyelhető, és ott is Nyugat-Európa s az Egyesült Államok a cél. Ezzel párhuzamosan a másik kockázat az, hogy a helyi kötődések kezdenek fellazulni, a közösségek nem tudják magukat ellátni: felbomlik a határon túliakat összetartó szolidaritás. Sokszor az anyaországtól várnak segítséget, s nem helyi erőforrásokat mozgósítanak.

– Nemrégiben egy önök által rendezett konferencia keretében előadásokat hallhattunk a romák oktatási helyzetéről, s arról, hogy mennyiben ad esélyt számukra a közoktatás egy esetlegesen hátrányos helyzetből való kitörésre. Sikertült-e ebben valamilyen haladást elérni az utóbbi időben?

– Kezdjük azzal, hogy Magyarországon van egy ellentmondás, miszerint állandóan meg akarjuk oldani a roma kérdést, csak éppen az etnikai hovatartozást nem tartjuk számon. Ez nem volt mindig így, s nem az a kérdés, hogy jó ez, vagy nem – mert nyilván rengeteg érvet fel lehet hozni mellette és ellene is. Sokszor akadályozza azonban egy-egy program kidolgozását, mert nem tudjuk beazonosítani a célcsoportot. A nemzetközi mérésekből azt lehet leszűrni, hogy Magyarországnak olyan az oktatási rendszere, hogy leginkább a családi háttér határozza meg az iskolai teljesítményt, ami gondot okoz. Minél inkább jellemző ez, annál kevésbé beszélhetünk méltányos oktatásról. Így ugyanis nagyon kicsi a kitörési esély. A legutóbbi PISA-felmérés, de a hazai kompetencia-mérés alapján is látszik, hogy négy-öt százalékban vannak azonban olyan iskolák, ahol adottak a lehetőségek a társadalmi mobilitás elősegítésére.

– Ön szerint miért nem történik ezzel kapcsolatosan elmozdulás, hiszen a négy-öt százalék, valljuk be, nem túl sok, ennyi valószínűleg mindig van. A roma hallgatók aránya a felsőoktatásban ugyanakkor még mindig nem éri el az egy százalékot.

– Az oktatási rendszer nagyon szelektív, nem adottak azok a strukturális feltételek, amelyek támogatnák a társadalmi különbségeket. Jó lenne a sikeres életutakat intézményesíteni, és alkalmazható tudással sokkal személyre szabottabban felkészíteni a jelenlegi diákokat, azaz a majdani munkavállalókat. A méltányos oktatás megvalósítását célzó sikeres kezdeményezések léteznek, de amíg az ilyen projekteket fel lehet mutatni, az épp annak az indikátora, hogy rendszerszintű problémák vannak, azaz nincs elég sikeres program. A tanárképzésben fontos tényező, hogy a hallgatók elit iskolákban végzik a gyakorlatot, így nem is tanulják meg azokat a módszereket, amelyek segítségével a hátrányos helyzetű diákok nagyobb pedagógiai kihívást jelentő tanítását is meg tudnák oldani. A romák felsőoktatási arányában van némi pozitív elmozdulás, de ennek nyilván az is oka, hogy az egész oktatási rendszer eltömegesedett. A romák és a nem romák közti különbségek pedig a magasabb oktatási szinteken jelentkeznek. Meg lehetne nézni például, hány roma származású PhD-s hallgató van, és a különbségek, azt gondolom, élesen előbuknának.

– Ha egy kutatásuk során arra jutnak, hogy kellene kezdeni valamit a pedagógusképzéssel, akkor ez eljut valakihez? Van-e az intézménynek befolyása a társadalmi kérdésekkel kapcsolatos döntéshozatalban?

– Általában nem így működnek az akadémiai kutatóintézetek. Az Akadémiának önmagában van ugyan társadalmi felelőssége, de mi valójában alap kutatásokkal foglalkozunk, olyanokkal, amelyeket – ahogy egyik igazgatókollégám fogalmazott – a kutatók írnak/művelnek más kutatóknak. Ez nem jelenti azt, hogy nem mondhatnánk a társadalmi eseményekről véleményt. Nincs kifejezetten ilyen funkciónk, de vannak témák, amelyeket be szoktunk mutatni, melyek iránt nagyobb a társadalmi érdeklődés. A romák oktatása például ilyen. Vannak olyan helyzetek is, amikor döntéshozók vagy más intézmények keresnek meg bennünket, de nem ez az elsődleges.

– Önnek megjelentek olyan kutatásai, melyekben az iskolai szegregáció jelenségét és hatásait elemzi. Sikertörténet már konszenzusra jutni ebben a kérdésben?

– Mindenféle oktatáspolitikai beavatkozástól függetlenül, tehát mindegy milyen párt volt kormányon, 2002-től folyamatosan nő a szegregált iskolák száma. Magyarországon már most is vannak olyan kistérségek, ahol a romák aránya az ötven százalékot is meghaladja. A szegregációval, integrá-

cióval tehát kéne valamit kezdeni, de nem lehet azt várni, hogy az iskola oldjon meg minden társadalmi kérdést. Az oktatási intézmény nem tud térségi problémákat megoldani, tehát ahol területi szegregáció van, ott az iskola csak az egyik szereplő, így kezelheti az ilyen kihívásokat, de nem tudja megoldani. Ma Magyarországon körülbelül háromszáz olyan tanintézet van, melyet gettóiskolának hívunk. A már korábban kialakított IPR (Integrációs Pedagógia Rendszer) rendszerű iskolákban valamivel jobb az eredmények. A cigány nemzetiségi iskolákban a kisebbségi programnak a hozzáadott értékben viszont nincsen kimutatható hatása. Ez nem azt jelenti, hogy az ilyen programok nem fontosak, hanem csak azt, hogy vélhetően olyan ismereteket adnak át, melyek a kompetenciában nem hoznak eredményt. Tanodákban történt hatáselemzések alapján is kimutatták kollégák, hogy az ottani képzés is inkább a szociális készségek fejlesztésében játszik szerepet, mintsem egyéb, matematikai, szövegértési vagy éppen logikai kompetenciák fejlesztésében. A cigány kisebbségi program is jelent tehát vélhetően valamit, de abban a két kompetenciában, amit Magyarországon mérnek, nem okoz pozitív elmozdulást.

– Személyes vizekre evezve: ön tanít a Miskolci Egyetemen. Miért vállalja az oktatói munkát számos, egyéb teendője mellett, amik mind-mind fontosak?

– Nagyon szeretek tanítani, s mivel az oktatás-szociológia a szakterületem, különösen hasznos belülről is figyelemmel kísérni egy intézmény működését. Ugyanakkor azt is kell tudni, hogy a kutatást s az oktatást valójában nehéz szétválasztani, sok nyugati országban nem is létezik olyan típusú intézményi elkülönülés, ami nálunk és néhány más kelet-közép-európai országban is tapasztalható.

– Szerintem a szociológia egy nagyon sajátos terület, erre születni kell. Hogyan alakult az ön pályája, miért választotta éppen ezt?

– Erdélyből származom és igazából pszichológus szerettem volna lenni. Az ottani felvételi során azonban meggyűlt a bajom az anatómiával. A szociológia szakra viszont a felvételi matematikából és pszichológiából állt és én mindkettőből jól álltam, így kerültem oda. És aztán beleszerettem, mert szociológusként másképp látjuk a világot, rendszerben, társadalomban gondolkozunk. A szociológiai munka, a tudományos kutatás során ugyanakkor a pszichológus és empatikus képességek is fontosak. Miskolcon többek között statisztikai adatfeldolgozást tanítok, de sok kvalitatív interjút is készítek, és oda kellene az empatikus tulajdonságok.

– Köszönöm az interjút!

Szemző Ildikó